

Олексій Кресін,

кандидат юридичних наук, доцент,

член-кореспондент Міжнародної академії

порівняльного права,

завідувач Центру порівняльного правознавства

Інституту держави і права

імені В. М. Корещького НАН України

УДК 340.5

Питання про практичні цілі порівняння в правознавстві Західної і Центральної Європи в другій половині XVIII – першій третині XIX ст.

Питання про практичні цілі порівняльно-правових досліджень є безпосередньою реалізацією їх теоретичних засад. Чи не вперше їх було узагальнено у праці видатного німецького вченого Й. С. Пюттера «Новий досвід юридичної енциклопедії та методології» (1767 р.) [27, s. 29], а також у «Листах щодо професії адвоката» французького юриста А.-Г. Камю (не пізніше ніж у 1804 р.). Останній, зокрема, вказував на важливість знання зарубіжного публічного права для розуміння міжнародних відносин, приватного права – у випадках його застосування національними судами, окремих галузей – для реформування національного права [22, р. 1060]. Серед практичних цілей порівняння, концептуалізованих у другій половині XVIII – першій третині XIX ст., на нашу думку, можна виокремити: змістовне або формальне конституювання національного права; узгодження елементів складного національного правопо-

рядку; сприяння вдосконаленню національного права за допомогою запозичення зарубіжних правових моделей; забезпечення використання іноземного права в приватноправовій сфері та міжнародних економічних відносинах.

Конституювання національного права. Ще у 1748 р. Пюттер закликав до реконструкції давнього германського права, яке є основою загальнонімецького права, його відокремлення від римського та канонічного права, порівняльного пізнання особливостей їх чистих форм. Звичайно, можна погодитися з Г. Хамзою в тому, що така «реконструкція» насправді була конструюванням права [21, р. 31]. У «Новому досвіді юридичної енциклопедії та методології» (1767 р.) і «Нарисі державного та монаршого права Німеччини» (1779 р.) Пюттер сформулював презумпцію загального права Німеччини, незважаючи на відмінності у позитивному праві німецьких держав. І

пізнаватися це загальне право мало за допомогою порівняння [22, р. 93; 21, р. 30-31]. Він та його колеги А. Ф. Шотт, Ф. Рунде, Й. Ф. Рейтемейер, К. Г. Бінер сформулювали вимогу до юридичної науки, викладання та практики: очистити німецьке право і «вигнати» римське право з Німеччини, виправивши цим помилки минулого [21, р. 32-33; 3, с. 38; 13, с. 303; 7, с. 38-39]. Останній став автором кількатомного видання «Коментарі щодо походження та розвитку германського права» (1787 – 1795 рр.). Як і інші його колеги з геттінгенської школи, метою порівняння Г. Гуго вважав ідентифікацію національного права, його очищення від чужих елементів – на основі ідеї саморозвитку права в контексті мови і культури [5, с. 271-272; 4, с. 104-106; 7, с. 43].

Учень Пюттера, геттінгенський професор Й. Ф. Рейтемейер у праці «Німецьке законодавство і нове законодавство» (1804 р.) вказував на фактичний розпад Священної Римської імперії (формально це відбулося на два роки пізніше), втрату нормативної сили загальним правом, через що кожна частина імперії остаточно перетворилася на окрему державу, а відповідні правопорядки з повним правом можна розглядати як зарубіжні, та й ще присутні правові масиви зовнішнього походження [28, s. 164]. У «Вступі до вивчення історії германського права» (1812 р.) гейдельберзький професор К. Й. А. Міттермайер вказував на необхідність творення загальнонімецького законодавства шляхом порівняльного вивчення звичаєвого права у німецьких державах [25, s. 65, 78].

Вихованець Геттінгенського університету і слухач Канта, А. Ф. Ю. Тибо у праці «Про необхідність загального цивільного права для Німеччини» (1814 р.) запропонував створити єдиний кодекс приватного, кримінального та кримінально-процесуального права для всіх німецьких держав на основі «простого німецького духу» (реконструкції давньгерман-

ського права), «в Германському дусі з Германською силою» [14, с. 105, 110, 120 – 121]. Водночас, право для Тибо не лише породжується суспільством, а й має зворотній вплив на нього – здатне виховувати нові мораль та звичаї, знов-таки, скріплюючи національну єдність [14, с. 113]. Думка, що неодноразово наголошується автором: необхідне постійне, хоча й небезоглядне, оновлення права для забезпечення його відповідності зміні потреб і обставин, слід відмовитися від консервування будь-якої традиції вже через її давність («за такою патріархальною правовою мудрістю здебільшого скривається Недобросовісне й Незрозуміле» [14, с. 123]).

Центральним елементом модернізації німецького права мала стати загальнонаціональна кодифікація, що мала опертися насамперед на порівняння прусського, австрійського, саксонського, баварського кодексів [14, с. 126]. Тибо вказував, що кодифікація німецького права сприятиме «звільненню від свавілля окремих урядів» німецьких держав, об'єднанню німецького народу, ефективності правореалізації, звільненню права від запозичених елементів [14, с. 105-106]. Значна частина цієї праці Тибо присвячена засудженню партикуляризму в праві й перевагам загальнонаціональної уніфікації останнього, яку він називає майбутнім «тріумфальним Творінням», «Святиною» [14, с. 124]. Тибо зазначав: «Вже сама Єдність (кодексу для всієї Німеччини. – О. К.) була б безцінною. ...Адже однакові закони породжують однакові моральність і звичаї, і ця однаковість завжди справляла чарівний вплив на любов і відданість народу» [14, с. 113].

Також польський юрист В. А. Мацеєвський в «Історії слов'янських законодавств» (перший том – 1832 р.) шляхом порівняльно-правових досліджень слов'янських правопорядків прагнув очистити їх від усіх запозичень і змішань з іншими правопорядками («поглибити» їх) [24, s. 2-4].

Узгодження елементів складного національного правопорядку. Й. С. Пюттер у «Новому досвіді юридичної енциклопедії та методології» (1767 р.) зазначав, що у правопорядках, де в ролі джерел права виступають правові масиви різного походження, їх слід узгоджувати: «права слід порівнювати і розуміти змішання кількох прав», без чого «окремі частини точно не зможуть бути застосовані на практиці» [27, s. 95-96]. Так само К.С. Цахарія у праці 1806 р. «Наука законодавства» зазначав, що законодавчий орган у країні з багатоскладовим правопорядком має порівнювати між собою наявні закони і узгоджувати їх, усуваючи суттєві розбіжності (маючи на увазі перспективну мету кодифікації права) [30, s. 232, 240].

Ф. К. фон Савіньї майбутній шлях розвитку національного права бачив досить складним. Насамперед зазначимо, що він вважав його двохрівневим – загальнонімецьке «загальне право» та право окремих німецьких держав. Він пропонував систематизувати римське право, що застосовується в Німеччині, а також поступово гармонізувати судову практику і згодом записати в законах виведені з неї збережені норми давньогерманського звичаєвого права. При формулюванні германських норм вони, очевидно, мали порівнюватися з римськими, поступово заміщуючи останні. Після повного заміщення римського права і фіксації германських норм та інститутів у законодавстві римське право мало бути відкинуто [10, с. 124; 11, с. 264-265]. Єдність нації мала підкріплюватися юридичною наукою: шляхом порівняльного осягнення права Австрії, Пруссії та інших німецьких земель Савіньї пропонував «зробити цивільне право спільною справою нації та досягнути тим самим нового зміцнення її єдності» [10, с. 131-133, 202; 11, с. 211-212]. У зв'язку з цим варто вказати, що ще у 1803 р. у праці «Про сучасний стан німецьких університетів» Савіньї стверджував:

нація може бути єдиною і без об'єднання в одну державу – завдяки єдності науки, освіти, культури [18, р. 2021].

Савіньї безпосередньо закликав до запровадження в університетах курсів із загальнонімецького права на порівняльній основі: «По-перше, тому що більшу частину прав земель можна зрозуміти лише шляхом порівняння й зведення їх до давніх національних коренів; по-друге, тому що вже все історичне окремих німецьких земель викликає природний інтерес усієї нації». Він наголошував на особливій ролі університетської освіти і науки у становленні національного права: «Прагнення до наукового обґрунтування не належить до національних потреб французів, зате належить до наших, і не можна нехтувати настільки вкоріненою потребою» [10, с. 201-202, 207].

З погляду становлення ідеї соціального окремого в праві, яка реалізувалася наприкінці XVIII – на початку XIX ст. у формі національного права, відмінності між позиціями Фейєрбаха, Тибо і Савіньї та інших несуттєві. Всі вони в межах своєї дискусії та в інших працях стали найбільш впливовими інтерпретаторами та популяризаторами цієї ідеї. Характерно, що це визнавав і сам Савіньї – він стверджував, що одностайний з Тибо в бажанні міцніше згуртувати націю й завершити формування національного права [10, с. 203-204, 207]. Принципово відрізнялося лише бачення цими мислителями шляхів досягнення поставленої мети: вольовий і законодавчий (на основі критичного переосмислення, модернізації та кодифікації) чи еволюційний і академічний (через усвідомлення історичності, тягlosti, органічності національного права, поступове відновлення чистоти його духу, часткову інкорпорацію судової практики та освіти). Є підстави припустити, що гостроти дискусії надали не науковий, а політичний та практичний її потенціали: загостреність національних почуттів та нагальна

необхідність вибору шляхів і засобів розвитку державності (об'єднання німецьких держав у тій чи іншій формі чи збереження їх незалежності) та права. На нашу думку, умовну перемогу Савінії в цій дискусії визначив також не лише (а може, не стільки) науковий потенціал його концепцій, а й розвиток політичних обставин – консервація роздробленості Німеччини за Віденським договором 1815 р. Звичайно, в таких умовах не могло бути й мови про загальнонаціональну уніфікацію та кодифікацію права. Натомість національне право стало не позитивною реальністю, а науковою концепцією.

Вдосконалення національного права за допомогою зарубіжних правових моделей. Відомий дослідник історії порівняльного правознавства У. Хуг відзначав, що більшість порівняльно-правових досліджень у першій половині XIX ст. в Європі здійснювалися з практичною метою, і насамперед – для сприяння реформуванню законодавства своєї країни, при чому «люди відчували необхідність розширити обсяг свого пізнання та отримати перевагу від правового досвіду інших країн», сподіваючись знайти у зарубіжному праві готові рішення, «поглинали зарубіжний правовий матеріал всюди, де він був доступний, і використовували його кращим чином» [22, р. 1069]. Зокрема, Пюттер у 1767 р. вказував на можливість використання законодавцем зарубіжного досвіду, зокрема у сфері державного права: «віднайти більш плідні концепції для кожного конкретного випадку» [27, s. 23, 29]. Щоправда, пошук таких моделей він обмежував країнами однієї сім'ї [27, s. 29]. Гуго так само зазначав, що завдяки порівнянню позитивного права можна визначити кращі моделі або варіанти поліпшення певної правової моделі [23, s. 87; 26, s. 103].

Але розгорнуту теорію запозичення в праві протягом досліджуваного періоду запропонував лише англійський вчений І. Бентам. Він загалом одним з перших виокремив про-

блематику запозичення в праві – у його праці «Про вплив умов часу і місця на законодавство» (1780-ті рр.) є розділи «Принципи, якими слід керуватися при запозиченні законів у іншої, відмінної нації», «Правила для перенесення законів», «Про те, що пересадка законів краще виявляє їх недоліки» [1, с. 77, 82, 86]. Він, зокрема, наголошував на тому, що пряме запозичення, із збереженням значення запозиченого, у праві неможливе: навіть найкращі закони однієї країни законодавець іншої країни може запозичувати із змінами, «взявши до уваги умови часу і місця», «прилаштовуючи до місцевих особливостей», адже закон (як і релігія чи мораль), що є корисним у своїй країні, при перенесенні в іншу країну може мати зворотні наслідки [1, с. 77, 81].

Зокрема, законодавець має зважати на нездоланні фізичні чинники (клімат, ґрунти, географічне розташування), які є безумовними і постійними причинами відмінностей у праві, а також на відносні відмінності, в основі яких – «моральні причини», - форма правління, релігія, моральність суспільства, які, до певної міри, можна змінити [1, с. 78]. Але тут само він піддавав сумніву безумовність пов'язаності права з фізичними умовами країни [1, с. 79, 94-95]. Зрештою, обережність у ставленні до існуючих установ у процесі запозичення права Бентам звів до дотримання наступних вимог. Зокрема, він вимагав «порівняти державний лад, який ви хочете впорядкувати, з тим, який ви обрали собі за зразок» і визначити, чи своє право є рівним, кращим або гіршим. У перших двох випадках запозичення взагалі не потрібне. Якщо ж воно гірше – потрібне нове дослідження того, «яке зло більше: чи те, що впливає з порівняльної недосконалості ваших законів, чи те, яке потягнуть за собою заходи, необхідні для зміни цих законів». Якщо майбутні переваги від запозичення набагато переважають тимчасові шкоди і складності, пов'язані з ним, і якщо тривалість ускладнень

можна більш-менш виміряти, то рецепція є виправданою [1, с. 78-80]. Навіть якщо такий порівняльний аналіз здійснити складно, сама по собі спроба сприяє появі критичного бачення проблеми, знімає необгрунтовані аргументи, самовпевненість і безроссудство [1, с. 80-81].

Зокрема, на думку Бентама, правові норми, що витворило суспільство поза мінливими «моральними причинами», виходячи з власних потреб у їх розвитку, краще не замінювати зарубіжними моделями [1, с. 81]. У країні-реципієнті (в тому числі у завойованій країні), на думку Бентама, запозичені («пересажені») норми зазвичай діють гірше, ніж у країні-донорі [1, с. 86]. І однією з причин є більша «терпимість» населення до свого, навіть гіршого, права, ніж до чужого, відносна незмінність психології людей, хай навіть джерелом цього є «невігластво і заботони» [1, с. 86, 103, 105]. Окрім того, позитивне право має відповідати рівню розвитку конкретного суспільства у конкретний час, його правовідносинам, тому воно є відповідним саме певному суспільству, «звичкам народу, напряду, який прийняли його надії та побоювання», не є зразком абстрактної досконалості. Отже, перенесення законів до іншої країни є водночас і перенесенням до іншого морального (суспільного) часу, є порушенням еволюції суспільства, в тому числі – майбутньої еволюції, адже жодне право не володіє «незмінною досконалістю» [1, с. 94-95, 100, 102, 104]. Особливо, на думку Бентама, це стосується державного права, меншою мірою – кримінального і цивільного [1, с. 100].

Бентам виділяє такі «правила перенесення законів»: 1) обгрунтованість заміни національної норми іноземною на підставі «позитивної вигоди»; 2) моральні причини і почуття не є підставою такої заміни; 3) невтручання держави у ті сфери, які її не стосуються (очевидно, залишення можливості стихійної рецепції учасниками звичаєвих приватних право-

відносин); 4) необхідність скасування звичаїв і запровадження кращих зарубіжних моделей у випадках обмеження прав людини; 5) «Чиста вигода закону буде дорівнювати його абстрактній вигоді за відніманням незадовольень, які він може викликати, та ускладнень, що можуть бути викликані цими незадовольеннями» [1, с. 82-83].

Учень Пюттера геттінгенський професор Й. Ф. Рейтемейер у праці «Німецьке законодавство і нове законодавство» (1804 р.) вказував на кодифікаційні роботи, що здійснюються у Франції та Росії, які, за умови їх успіху, мають стати прикладом для інших країн Європи. Зокрема, він висловлював надію, що майбутня французька кодифікація зможе поламати застарілі «поняття, заботони і форми» [28, s. 164-165]. Він вказував на необхідність при реформуванні законодавства спиратися насамперед на корінне право народу, а не продовжувати запозичення, в тому числі з римського права, але зазначав, що більш розвинене зарубіжне позитивне право може виступати у ролі природного права для національного юриста [28, s. 165-166].

П. Й. А. фон Фейєрбах у своїй праці «Щодо кримінального права Корану» (1800 р.) наполягав на тому, що знання зарубіжного права і порівняння мають стати «джерелом плідних міркувань для законодавця», основою прагматичного реформування законодавства [19, s. 164-165]. Фейєрбах одержав від уряду Баварії доручення скласти нове цивільне уложення з умовою максимальної рецепції норм Французького цивільного кодексу 1804 р. Свої роздуми щодо можливості виконання такого завдання він представив у статті, опублікованій у 1812 р., де наголошував на нерозривному зв'язку права з рівнем розвитку суспільства [12, с. 425-426]. Французька революція, писав Фейєрбах, докорінно знищила основи середньовічного суспільства, ознаменувала «новий час, новий світ, нову державу». Натомість німецькі

держави зберегли феодальний лад, заснований, серед іншого, на привілеях, а не на загальній рівності. Тому французьке і німецьке право є несумісними. Але не право формує суспільство, а навпаки, право має адекватно відобразити суспільний розвиток. На думку Фейєрбаха, німецьке суспільство залишається на нижчому етапі розвитку, і лише після докорінних змін зможе бути готовим до сприйняття французького права. Також у інших працях Фейєрбаха вказував на неприпустимість використання порівняння для прямого запозичення зарубіжного права [16, с. 16; 15, с. 20].

К. Й. А. Міттермайєр у «Вступі до вивчення історії германського права» (1812 р.) писав, що лише з політичної історії та «історії різноманітних устроїв» виносяться практичні «уроки» для законодавця, але пошуки кращих зарубіжних моделей для розвитку національного права можуть стати актуальні лише після власне створення цього національного права – на основі національних традицій [25, с. 67, 78]. Вважаємо, що сказане суттєво уточнює думку, яка висловлювалася Л. Ребетом та іншими дослідниками щодо спрямованості наукових пошуків Міттермайєра насамперед на пошук зарубіжних правових моделей для їх запозичення [8, с. 397].

Тибо у 1814 р., попри акцент на національності права, вказав на те, що окремі важливі інститути права, по суті, є інтернаціональними: «Замислимося лише над окремими частинами цивільного права! Багато з них є, так би мовити, своєрідною чистою юридичною математикою, на яку жодна локальність не може справляти якийсь вирішальний вплив, наприклад на вчення про власність»; «вчення про порядок спадкування за законом є найпростішим у світі, в цілому незалежним від жодної місцевості, а лише від простої ідеї» [14, с. 122-123; 12, с. 421]. Повторюючи безліч разів слова ненависті й зневаги до французів, він все ж запропо-

нував при складанні загальнонімецького кодексу спертися не лише на чинні власне німецькі кодифікації, а й на кодекси Франції [14, с. 126; 31, р. 577]. Водночас, він заперечував проти тих запозичень, що не відповідають потребам та менталітету німецької нації (зокрема, з римського та канонічного права), та й будь-які зарубіжні моделі (в тому числі французьку) пропонував не запозичувати прямо, а сприймати як корисний досвід [14, с. 105, 106, 109-110]. На нашу думку, тут немає суперечності, слід говорити про прагматика, який підтримував ідею створення прагматичного та модернізованого права на основі вітчизняного і зарубіжного досвіду, але національного за статусом і сутністю.

Натомість Ф. К. Савіньї, на відміну від Гуго, Тибо, Фейєрбаха, принципово заперечував запозичення як позитивний чи навіть допустимий елемент розвитку національного права, порівнював рецепцію зарубіжного права (окрім римського права) з раковою пухлиною, яка знищує націю [10, с. 128-129, 146, 155 та ін.].

Е. Ганс у Передмові до «Спадкового права у всесвітньо-історичному розвитку» (1823 р.), критикуючи Савіньї й розвиваючи позицію Тибо, зазначав, що народ у будь-який час має право на уточнення напряму свого правового розвитку, в тому числі на запозичення елементів зарубіжного права, і кожне право, в тому числі запозичене, стане «частиною його власної сутності» [2, с. 88]. У своїй праці «Щодо ревізії Пруського кодексу» (1832 р.) Ганс вказав на необхідність врахування при реформуванні законодавства права інших німецьких держав «у взаємозв'язку і постійному порівнянні з нашою основою земського права», щоби запозичити те, чого нам не вистачає з вітчизняних матеріалів» [6, с. 126].

Професор Ерлангенського університету К. Е. фон Вендт у своєму «Нарисі порівняльного викладу кримінального права...» (1825 р.) вказував на значення порівняльного пра-

вознавства для судової практики і особливо для правотворчості, на використання результатів порівняльних досліджень для перегляду законодавства (навіть у назві книги йдеться про перегляд Баварського кримінального кодексу) [29, с. III]. Анонімний рецензент цієї книги, погоджуючись з великим значенням науки порівняльного правознавства, водночас докоряв К. Вендту в тому, що він вважає останнє інструментом для запозичення зарубіжних правових норм у сфері кримінального права [20, с. 95].

Гейдельберзький професор К. С. Цахарія у вступній статті до «Критичного часопису правової науки та законодавства зарубіжних країн» (1829 р.) зазначав, що одним з головних завдань порівняльно-правових досліджень є сприяння реформуванню національного законодавства, в тому числі шляхом обгрунтованої рецепції елементів з права європейських країн; кожна зарубіжна модель має сприйматися юристом як варіант рішення проблем, що є актуальними для всієї Європи [17, с. 200-203, 207-208]. Цахарія піддав критиці підходи німецьких учених щодо конструювання плюралістичного національного права на основі порівняння права німецьких держав (включно з модернізованим римським правом), а натомість пропонував ухвалити кодекс на основі здобутків німецького та французького права – своєрідний «мирний договір» між ними [17, с. 207]. Цахарія зазначав, що зарубіжне право може мати для юриста практичне значення, серед іншого, у випадку якщо воно рецепційоване в його країні, як, наприклад, Цивільний кодекс Франції – у Нідерландах, Польщі, частині німецьких держав [17, с. 202]. Він також вказував, у випадку з Нідерландами, на рішення уряду «переробити французькі кодекси, щоб частково привести їх у відповідність до поглядів юристів країни, а частково узгодити з особливими умовами і потребами держави і народу», в результаті чого,

незважаючи на первинне зарубіжне джерело, нові нідерландські кодифікації права можна вважати вже самостійним витвором [17, с. 204].

Використання іноземного права в приватно-правовій сфері та міжнародних економічних відносинах. Пюттер у 1767 р. вказував на глибокі зв'язки між усіма європейськими країнами, через що незнання права одна одної неприпустиме [27, с. 29]. Також він зазначав необхідність у певних випадках знання іноземного права адвокатом [27, с. 29]. Рейтемейер у 1804 р. зазначав, що знання зарубіжного права, зокрема, європейських правопорядків, має практичне значення, як для юристів, так і для інших мешканців країни. Зокрема, це він пов'язував з: 1) розвитком міжнародної торгівлі; 2) сімейними відносинами між громадянами / підданими різних держав; 3) поїздками до зарубіжних країн і пов'язаними з цим правовідносинами; 4) судові справи із зарубіжним правовим елементом [28, с. 163-164].

Висновки. Отже, однією з практичних цілей порівняння вчені протягом досліджуваного періоду бачили, зокрема, змістовне або формальне конституювання національного права. Для представників історико-філософської школи і насамперед для гейдельберзьких учених це передбачало насамперед створення на основі порівняння загальнонаціонального законодавства, а для геттінгенських учених другої половини XVIII ст. й історичної школи XIX ст. осмислення національного права пов'язувалося з його очищенням від інонаціональних запозичень чи їх недопущенням – для збереження його своєрідності.

Другою (нумерація умовна), але пов'язаною з першою, ціллю проголошувалося узгодження елементів складного національного правопорядку. Зокрема, така складність виникла через існування в межах уявленого національного права правопорядків кількох держав або наявність у правопорядку правових масивів

різного характеру і походження. Зокрема, у випадку з німецьким (так само як з польським, італійським) правом йшлося про наявність кількох держав з власними правопорядками, а також значних масивів римського і канонічного права. Низка німецьких учених, які були представниками різних шкіл, погоджувалися в тому, що ключовим елементом функціонування такого фрагментованого права є постійне узгодження правових масивів на основі здійснення порівняння. Савінні узагальнив цю ціль до однієї з функцій німецької юридичної науки.

Третьою серед цілей порівняння, виокремлених тогочасними вченими, було сприяння вдосконаленню національного права за допомогою запозичення зарубіжних правових моделей. Найбільш радикальна опозиція запозиченню Савінні всеж передбачала нейтральне ставлення до реципіюваного римського права в німецьких державах. Інші вчені більшою чи меншою мірою поділяли ідею можливості «кращого права», але наполягали на вираженості у питанні запозичення і висували до нього низку вимог: 1) воно обов'язково має засновуватися на порівнянні, але метою порівняння є не пряме запозичення зарубіжного права, а його осмислення як досвіду вирішення

певної проблеми, присутньої також у своєму національному праві; 2) запозичуване право має відповідати менталітету, духу народу, а тому прийнятною є рецепція насамперед у межах своєї групи споріднених правопорядків (сім'ї); 3) право має відображати рівень розвитку суспільства, а тому сумісні лише правопорядки суспільств, що перебувають на одному рівні розвитку; 4) неможливість безпосередньої рецепції, необхідність адаптації права, що рецепіюється, до умов правопорядку країни-реципієнта, в результаті чого запозичене право перестає бути тотожним своєму зарубіжному джерелу. Бентам, який єдиний протягом досліджуваного періоду запропонував розгорнуте теоретичне бачення процесу рецепції, його умови та правила, наполягав також на тому, що масове й необгрунтоване запозичення може порушити сучасний і майбутній розвиток суспільства.

Також учені виокремлювали цілі порівняння, пов'язані з використанням іноземного права в приватноправовій сфері та міжнародних економічних відносинах: при перебуванні за кордоном, міжнародній торгівлі, сімейних відносинах з громадянами (підданими) інших держав, у судових справах з іноземним елементом.

Список використаних джерел

1. *Бентам И.* Принципы законодательства. О влиянии условий времени и места на законодательство; Руководство по политической экономии / И. Бентам. – Изд. 2-е. – М.: Либроком, 2012. – 137 с.
2. *Історія порівняльного правознавства як сфера наукових досліджень: Зб. наук. праць / За ред. О. В. Кресіна, І. М. Ситара; упор. О. В. Кресін.* – Київ; Львів: Ліга-прес, 2015. – 412 с.
3. *Фон Гирке О.* Историческая школа права и германисты / О. фон Гирке // Фон Савиньи Ф. К. Система современного римского права. – Т. I / Под ред. О. Кутеладзе, В. Зубаря. – М.: Статут, 2011. – С. 36.
4. *Коркунов Н. М.* Лекции по общей теории права / Н.М. Коркунов. – СПб., 1914. – 364 с.
5. *Лысенко О. Л.* Густав Гуго / О. Л. Лысенко // Антология мировой правовой мысли. В 5 т. – Т. III. Европа. Америка: XVII – XX вв. – М.: Мысль, 1999. – С. 271.

6. *Монгаупт Х.* Универсальная история права и сравнение у Эдуарда Ганса / Х. Монгаупт // Научный ежегодник Института философии и права УО РАН. – 2015. – Т. 15. Вып. 4. – С. 107-136.
7. *Новгородцев П.И.* Историческая школа юристов, ее происхождение и судьба : Опыт характеристики основ школы Савиньи в их последовательном развитии / [Соч.] П. Новгородцева. – М. : [Унив. тип.], 1896. – 226 с.
8. *Ребет Л.* Історія порівнювання // Історія порівняльного правознавства як сфера наукових досліджень: Зб. наук. праць / За ред. О. В. Кресіна, І. М. Ситара. – К.; Львів: Ліга-прес, 2015. – С. 56.
9. *Фон Савиньи Ф. К.* О предназначении «Журнала по исторической юриспруденции» // фон Савиньи Ф. К. Система современного римского права. – Т. I. – С. 65-66.
10. *Фон Савиньи Ф. К.* О призвании нашего времени к законодательству и юриспруденции // фон Савиньи Ф. К. Система современного римского права. – Т. I. – С. 78.
11. *Фон Савиньи Ф. К.* Предисловие к первому изданию «Системы современного римского права» // фон Савиньи Ф. К. Система современного римского права. – Т. I. – С. 99.
12. *Спекторский Е. В.* К столетию исторической школы в правоведении / Е. В. Спекторский // Філософія та енциклопедія права в Університеті Святого Володимира: у 2 кн. – Кн. 2 / Уклад. І. С. Гриценко, В. А. Короткий; за ред. І. С. Гриценка. – К.: Либідь, 2011. – С. 95-97.
13. *Тарановский Ф. В.* Учебник энциклопедии права / Ф. В. Тарановский. – Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1917. – 537 с.
14. *Тибо А. Ф. Ю.* О необходимости общего гражданского права для Германии / А. Ф. Ю. Тибо // фон Савиньи Ф. К. Система современного римского права. – Т. I. – С. 35.
15. *Фейербах П. Й. А.* Идея та необхідність універсальної юридичної науки. Природне право, філософія права, загальне правознавство / П. Й. А. фон Фейербах // Порівняльне правознавство. - 2012. - № 3-4. - С. 328-339.
16. *Фейербах П. Й. А.* Погляд на німецьке правознавство / П. Й. А. фон Фейербах // Порівняльно-правові дослідження. – 2011. - № 2. – С. 241-244.
17. *Цахарія К. С.* Про призначення «Критичного часопису правової науки та законодавства зарубіжних країн» / К.С. Цахарія // Сучасні проблеми порівняльного правознавства: Зб. наук. праць / За ред. Ю. С. Шемшученка, Я. В. Лагура. – Ужгород-Київ: Говерла, 2015. – С. 199-211.
18. *Ewald W.* Comparative Jurisprudence: What Was it Like to Try a Rat? / W. Ewald // University of Pennsylvania Law Review. – 1995. – Vol. 143. – P. 143
19. *Feuerbach P. A.* Versuch einer Criminaljurisprudenz des Koran / P. A. Feuerbach // Bibliothek für die peinliche Rechtswissenschaft und Gesetzkunde. – 1800. – Th. 2 (St. 1-3).
20. [] *Grundriss zur vergleichenden Darstellung des Criminalrechts* [рецензія] // Allgemeines Repertorium der neuesten in- und ausländischen Literatur für 1826. – Band I.
21. *Hamza G.* Comparative law and Antiquity / Hamza G. . – Budapest: Akademiai kiado, 1991. – 358 p.
22. *Hug W.* The History of Comparative Law / Hug W // Harvard Law Review. – 1931 – 1932. – Vol. 45. – P. 26-28.
23. *Hugo G.* Lehrbuch eines civilistischen Cursus / Hugo G. – 2 Aufl. – Band 1. – Berlin, 1799. – 523 p.
24. *Maciejowski W. A.* Historia prawodawstw słowiańskich / Maciejowski W. A. – Т. 1. – Warszawa, Lipsk: W Księgarniach Brzeziny I Hinrichsa, 1832. – 143 p.
25. *Mittermaier C. J. A.* Einleitung in das Studium der Geschichte des germanischen Rechts / C. J. A. Mittermaier. – Landshut, 1812. – 245 p.
26. *Mohnhaupt H.* Universalgeschichte, Universal-Jurisprudenz und rechtsvergleichende Methode im Werk P.J.A. Feuerbachs // Rechtsgeschichte in den beiden deutschen Staaten (1988 – 1990): Beispiele, Parallelen, Positionen / Hrsg. von H. Mohnhaupt. – Frankfurt am Main: Klostermann, 1991. – 274 p.

27. *Potter J. S.* Neuer Versuch einer Juristischen Encyclopddie und Methodologie / Pötter J. S. – 2 Aufl. – Güttingen: im Verlag der Wittwe Vandenhoeck, 1767. – 631 p.

28. *Reitemeier J. F.* Die Deutsche Gesetzwissenschaft seit den neuern Legislationen / Reitemeier J. F. – B. I. St. 1, 2. – Frankfurt an der Oder: Akademiscen Buchhandlung, 1804. – 234 p.

29. *Von Wendt C. E.* Grundriss zur vergleichenden Darstellung des Criminalrechts / C. E. von Wendt.. – Nürnberg: Riegel und Wiessner, 1825. – 653 p.

30. *Zachariđ K. S.* Die Wissenschaft der Gesetzgebung. Als Einleitung zu einem allgemeinen Gesetzbuche / Zachariđ K. S. . – Leipzig, 1806. – 523 p.

31. *Zimmermann R.* Savigny's legacy. Legal history, comparative law, and the emergence of a European legal science / Zimmermann R. // *The Law Quarterly Review.* – 1996. – P. 46-48.

Кресін О. В. Питання про практичні цілі порівняння в правознавстві Західної і Центральної Європи в другій половині XVIII – першій третині XIX ст.

Питання про практичні цілі порівняльно-правових досліджень є безпосередньою реалізацією їх теоретичних засад. Серед таких цілей, на думку автора, можна виокремити: змістовне або формальне конституювання національного права; узгодження елементів складного національного правопорядку; сприяння вдосконаленню національного права за допомогою запозичення зарубіжних правових моделей; забезпечення використання іноземного права в приватноправовій сфері та міжнародних економічних відносинах.

Ключові слова: порівняння, порівняльно-правові дослідження, національне право, запозичення в праві, іноземне право.

Кресин А. В. Вопрос о практических целях сравнения в правоведении Западной и Центральной Европы во второй половине XVIII – первой трети XIX в.

Вопрос о практических целях сравнительно-правовых исследований является непосредственной реализацией их теоретических оснований. Среди таких целей, по мнению автора, можно выделить: содержательное или формальное конституирование национального права; согласование элементов сложного национального правопорядка; содействие совершенствованию национального права с помощью заимствования зарубежных правовых моделей; обеспечение использования иностранного права в частноправовой сфере и международных экономических отношениях.

Ключевые слова: сравнение, сравнительно-правовые исследования, национальное право, заимствования в праве, иностранное право.

Kresin O. The question of the practical purposes of comparison in jurisprudence of Western and Central Europe in the second half XVIII – the first third of the XIX century

The question of the practical purposes of comparative legal research is a direct implementation of their theoretical foundations. Among these goals, according to the author, can be singled out: substantive or formal constitution of national law; coordination of a complex national order elements; fostering the development of national law through borrowing of foreign legal models; ensure the use of foreign law in private-sector and international economic relations.

Key words: comparison, comparative legal research, national law, borrowing law, foreign law.